

**Anlam Tercih Araştırmalarının Sözcük Öğretimine Katkısı:
“fiyat/ücret/bedel” Sözcükleri Üzerine Bir Araştırma**
Contribution of Studies on Semantic Preference to Vocabulary Teaching:
A Study on the Words of “fiyat/ücret/bedel”

Ayşe Eda GÜNDOĞDU*

Öz

Bu çalışmada aynı anlamsal alanı paylaşan “fiyat/ücret/bedel” sözcüklerinin dilsel örüntüde ne tür bağlamsal farklılıklar ortaya koyduğunu, diğer bir deyişle hangi anlam bilimsel uzanımlarla kullanıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın veritabanını Türkçe Ulusal Dil Derlemi Tanıtım Sürümü oluşturmaktadır. Söz konusu derlem aracılığıyla “fiyat/ücret/bedel” sözcüklerinin bağlamli dizinlerdeki kullanımları denetlenmiş, elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Sonuç olarak, incelenen sözcükler her ne kadar aynı anlam alanını paylaşırsa da dizgesel olarak birbirinden farklı eşdizimsel öğeleri tercih etmekte ve buna paralel olarak söz konusu öğelerle farklı anlamsal uzanımlar kurabilmektedir. Çalışmanın özelde belirli bir sözcük grubunun anlamsal sınırlarını çizme ve bu sözcüklere ilişkin bağlamsal bilgiler verme açısından, genelde anlam tercihi araştırmaları doğrultusunda bir yöntem bilimsel öneri ortaya konması açısından sözcük öğretimi alanına katkıda bulunacağı öngörülmektedir.

Anahtar sözcükler: Anlam tercihi, Türkçe öğretimi, sözcük öğretimi, derlem.

Abstract

The aim of this study is to show what kind of contextual differences the words “fiyat/ücret/bedel,” that share the same semantic field, put forth in the linguistic pattern, in other words, with which semantic extensions they are systematized. This study has benefitted from the database of the demo version of TNC (Turkish National Corpus). The use of the words “fiyat/ücret/bedel” in bound indexes has been checked by means of the aforementioned corpus, and the thematic analysis method has been used in order to interpret the findings. In conclusion, it has been observed that although the aforementioned words share the same semantic field, they prefer different systemic elements and, concordantly, constitute different semantic extensions. It is anticipated that this study will contribute to the field of vocabulary teaching in terms of drawing the semantic boundaries of a particular group of words and giving contextual information about those words in particular and putting forward a methodological proposal in line with the researches on corpus linguistics and semantic preference in general

Keywords: Semantic preference, Teaching Turkish, teaching vocabulary, corpus.

Giriş

Dilbilim çalışmaları, program geliştirme alanında dil öğretimi sürecinin planlanması, içeriğin geliştirilmesi, ölçme ve değerlendirme sürecinin tasarlanması gibi birbirinden farklı basamaklarda etkin olarak kullanılmaktadır. Dilbilimde dilsel verinin bilimsel ve sistematik olarak elde edilmesi, dil öğretimi sürecinin sağlıklı bir şekilde planlanması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Dilbilim, kuramsal açıdan

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, e-posta: aedagundogdu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9074-7903

dilsel materyali betimlemekte kullanılırken uygulamalı açıdan söz konusu materyali öğrenme ortamına taşımaya yardımcı olmaktadır. Günümüzde bu çalışmalar birbirini destekleyici biçimde alanyazında yer bulabilmektedir. Bu çalışmada hem sözcük anlambilim hem derlem dilbilimin önemli araçlarından olan anlam tercihi araştırmalarının Türkçe öğretimine ne tür katkılarda bulunabileceği tartışılmıştır.

Derlem Dilbilimi ve Dil Öğretimi

Günümüzde dil araştırmalarının veri tabanı ve yöntem açısından önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkan derlem terimi “bir ya da birden çok dili kapsayan sözlü ya da yazılı metinlerin, belirli bir amaç doğrultusunda ve önceden belirlenmiş ilkelerle elektronik bir veri tabanında saklanan koleksiyonları” olarak tanımlanabilir (Atkins ve Clear, 1992; Leech, 1992; Baker vd., 2006; McEnery ve Hardie, 2012). Derlemler günümüzde dil öğretimi, dil edinimi, sözlükbilim gibi çeşitli alanlarda, araştırma konusu olan dile ya da dillere ilişkin geçerli ve güvenilir sonuçlar vermesi açısından büyük önem taşımaktadır (McEnery ve Hardie, 2012). Bu anlamda derlem dilbiliminin araştırmaları gerek kuramsal gerekse uygulamalı dilbilim çalışmalarında, bir ya da birden çok dili betimsel, ilişkisel veya deneysel açıdan ölçünlü bir biçimde betimlemeyi amaçlamaktadır.

McEnery (2003) dilbilim alanında, derlem çalışmalarının önem kazanması ve yaygınlaşmasının nedenlerini temelde derlemlerin geniş veritabanları gerektiren araştırmalarda büyük metin öbeklerini kapsayabilecek nitelikte olması, amaca yönelik olarak sorgulanan verilerin büyük ölçekli metinler arasından kısa zamanda ayrıştırılabilmesi, araştırma sorularına bağlı olarak biçimlendirilmeye olanak tanınması ve araştırma sonucunda elde edilen verileri geçerli ve güvenilir hale getirmeye yardımcı olmasıyla açıklamaktadır. Bu kapsamda Vardar (1998) çağın gereksinimlerine koşut bir gelişim çizgisi izleyen uygulamalı dilbilim çalışmalarının anadili ve yabancı dil öğretiminde çok başarılı sonuçlara ulaşılmasını sağladığını, dilbilim ilke ve yöntemlerini değişik türden somut veriler düzleminde sınavarak büyük ölçüde doğrulamış olduğunu belirtmekte ve dile ilişkin çeşitli sonuçlar ve genellemeler yapmaya olanak sağlayan derlem dilbiliminin çalışmalarının uygulamalı dilbilim alanına doğrudan katkı sağlayan, veri sunan ve çeşitli denenceler oluşturmaya mümkün hale getiren bir yan alan durumuna geldiğini belirtmektedir.

Günümüz dilbilim çalışmalarında derlemlerin -araştırma sorularına ya da varsayımlara bağlı olarak- sözcüksel sıklığı belirleme, *bağlamli dizinleri* (concordance) görüntüleme, belirli bir dizgedeki yapı/ları öne çıkarma gibi işlevleri vardır. Derlemlerin sözcüksel sıklık belirlemeye ilişkin işlevleri derlemin içeriğindeki metinlerin sözcük türü, anlamsal ulam, öge sayısı vb. gibi çeşitli değişkenler doğrultusunda sayısallaştırılmasını kapsamaktadır. Bu tür araştırmalar veri tabanına ilişkin istatistiksel bilgiler ortaya koyarak kuram üretme ve uygulama yapma süreçlerine büyük katkılar sağlamaktadır. Derlemlerin bağlamli dizinleri ön plana çıkarma işlevi, yine araştırmaya konu olan belirli sözcük grubunun kendinden önce ve kendinden sonra yer alan sözcükler çerçevesinde bağlamsal kullanımına ilişkin bilgi vermesi olarak açıklanabilir. Derlemlerin belirli bir dizgedeki yapı/ları öne çıkarma gibi işlevleri özellikle eşdizimlilik araştırmaları gibi sözcük grupları üzerinden yapılan araştırmalara büyük katkılar sağlamaktadır (Atkins ve Clear, 1992; McEnery ve Hardie, 2012).

Derlem çalışmaları dil öğretimi alanında “doğrudan uygulamalar” ve “dolaylı uygulamalar” olmak üzere iki başlıkta değerlendirilebilir. Bu alandaki doğrudan uygulamalar öğretici ve öğrenici merkezli; dolaylı uygulamalar araştırmacı ve materyal geliştirme uzmanı merkezli uygulamalar olarak ele alınmaktadır (Römer, 2009; McEnery ve Xiao, 2011). *Doğrudan uygulamalar* kapsamında öğreticilerin ve öğrencilerin ders içinde yararlandıkları “eğitbilimsel derlemler” ele alınabilir. Eğitbilimsel derlemler, öğrenme sürecinde öğrenici ve öğreticinin çeşitli gereksinimlerini karşılamak amaçlı tasarlanmış derlemlerdir. McEnery ve Xiao (2011) sınıf içi etkinliklerde derlem kullanımının sunum açısından, uygulama açısından ve üretimsel açıdan çeşitli katkıları olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda derlemlerin dile ilişkin doğal veriyi içermesi sunum, öğrencinin bu verileri gözlemleyebilmesi ve veriler üzerinden etkinlikler yapabilmesi uygulama, hedef dile ilişkin kendi genellemelerini oluşturabilmesi ve kendi dilsel sunumlarına doğal örnekler görmesi üretim açısından katkılarını birer örnek olabilir.

Dolaylı uygulamalar kapsamında ise derlemler öğretim programının tasarımı, ders materyallerinin tasarımı ve ders materyalinin değerlendirilmesi olmak üzere üç temel alanda sıklıkla kullanılmaktadır. Derlemlerin öğretim programının tasarımı sürecinde programın “içerik” ögesinin düzenlenmesinde ölçünlü

ve bilimsel bir program hazırlamak açısından büyük önemi vardır. İçerik ögesinin düzenlenmesi sürecinde gerek sözcük bilgisi gerekse dilbilgisi alanlarında öncelikli yapıların belirlenmesi, sıradüzenin sağlanabilmesi açısından referans derlemlere gereksinim duyulmaktadır. Römer (2009) dil öğrencilerinin, alıcı ve üretici becerilerini daha kolay geliştirmeleri için hedef dilin en yaygın sözcüksel birimleri ve tipik olarak birlikte kullanılan örüntüleriyle karşılaşması gerektiğini, böylece öğrencinin dilin gerçek hayata ilişkin kullanımını daha kolay deneyimleyebileceğini belirtmektedir.

Uygulamalı derlem çalışmalarının ikinci işlevi de hedef dilin öğretilmesi sürecindeki ders materyallerinde kullanılmak üzere dilin doğal ortamından derlenmiş veriler sunmaktır. Derlemlerden elde edilen veriler, ders kitaplarında metin yazımı ile etkinliklerde sunulacak sözcüksel ve dilbilgisel yapıların belirlenmesi süreçlerinde materyallerin nesnelliği ve güvenilirliği açısından son derece işlevsel bir rol oynamaktadır. Derlemlerin dil öğretimine en büyük katkılarından biri önemli yardımcı materyallerden biri olan sözlüklerin içerik oluşturma sürecinde araştırmacılara dilsel veri sağlamalarıdır (Leech, 1997). Günümüzde özellikle öğrenci sözlüklerinin hazırlanmasında maddebaşlarının belirlenmesi, anlamların ayrıştırılması, tanık tümcelerinin sunumu gibi süreçlerde derlemlerden elde edilen verilere sıklıkla başvurulmaktadır (McEnery vd., 2011). Başta Collins COBUILD English Language Dictionary olmak üzere Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner’s Dictionary, Cambridge International Dictionary of English gibi sözlükler derlem tabanlı verilerden yararlanılarak oluşturulan sözlüklere örnek olarak gösterilebilir.

Sözcük Anlambilimi ve Dil Öğretimi

Sözcük anlambilimi, sözcükleri bugün geleneksel dil çalışmalarından çok farklı bir biçimde ele almakta, onları dil dizgesi, bütünlüğü içinde, bütünü birer parçası olarak incelemektedir. Her bir göstergenin gerek yapısal gerek yorumlayıcı, gerekse üretimsel anlambilimde birtakım anlam özellikleri taşıdığı kabul edilmektedir (Aksan, 2004). Sözcüklerin niteliklerini sözcüklerarası anlam ilişkileri kapsamında betimleyen sözcük anlambilimi alanında temel olarak bir sözcüğün anlamının özgülleştirilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu alan kapsamında karşımıza çıkan en önemli terimlerden biri anlam tercihidir. Sinclair (1991) anlam tercihi düzeyini sözcüksel birimlerin *birlikte kullanımı* (co-occurrence) ilişkileri kapsamında önemli bir düzey olarak ele almaktadır. Anlam tercihi araştırmaları temelde aynı sözcükle eşdizimlilik gösteren bir grup sözcüğün ortak ve farklı anlam özellikleri ile bu sözcük grubunun hangi ulamlar çevresinde daha çok yoğunlaştığını betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda anlam tercihi araştırmaları sözcüklerin belirli dizgelerdeki kullanımsal sınırlarını ve çokanlamlılık çerçevesindeki görünümünü ayrıntılı olarak ortaya koymaya yardımcı olmaktadır.

Alanyazında anlam tercihi uygulamaları, dil öğretimine doğrudan veri sunan araştırmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tsui (2004) İngilizce üzerinde yaptığı bir çalışmada, derlem temelli olarak, “high” ve “tall” sıfatlarının anlam tercihi görünümünü incelemiş ve sonuç olarak “high” sıfatının daha soyut isimlerle birlikte eğretilmeli anlamda sıklıkla kullanılırken “tall” sıfatının insanlar, ağaçlar, binalar gibi somut adlarla daha çok kullanıldığına ulaşmıştır. Bu da yüzeysel bir tarama ile elde edilemeyecek anlambilimsel bulguların anlam tercihi betimlemeleriyle kapsamlı olarak ortaya konabileceğini göstermektedir. Alanyazında anlam tercihi görünümünde ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Stubbs (2001) “large” sıfatıyla yaptığı eşdizimlilik araştırmasında, söz konusu sözcüğün “number(s), scale, part, quantities, amount(s)” gibi “miktar ve boyut” bildiren sözcüksel birimlerle sıklıkla aynı dizgede yer aldığı ortaya koyan çalışmada sözcüksel birimlerin dilsel görünümünde arka planda çeşitli anlamsal alanlar oluşabileceği tezini kanıtlamaktadır. Anlamsal alan oluşturan sözcükler, çeşitli anlam ilişkileri yoluyla ortak bir işlem kurabilen sözcük grupları olarak değerlendirilebilir. Aynı doğrultuda Baker vd. (2006) British National Corpus (BNC) de “rising” sözcüğünün “incomes, prices, wages, earnings, unemployment” gibi iş ve para alanlarıyla ilgili sözcüklerle birlikte kullanıma eğiliminde olduğu vurgulamaktadır.

Alanyazında yapılan taramalarda konu alanı çerçevesinde Türkçeye ilişkin iki çalışmaya rastlanmıştır. Aksan (2011) Derlem Temelli Sözcük Anlambilimi Çalışmalarının Türkçenin Eğitime Katkısı adlı çalışmada “yurt-vatan, yollamak-göndermek, beyaz-ak” gibi yakın anlamlı sözcüklerin iki farklı derlem aracılığıyla bağlamli dizginlerine ulaşmış ve sözcük çiftlerinin yakın anlamlı olmasına rağmen çoğunlukla farklı dizgelerde kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda araştırmada okul sözlükleri ve

Türkçe kitaplarının düzenlenmesi ve gözden geçirilmesi sürecinde derlem anlambilimi çalışmalarından yararlanılması gerektiği; ayrıca eşdizim öğeleri, dilbilgisel yapılar, anlam tercihi ve dizim olanaklarının materyallerde kullanılması zorunluluğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında, alanyazındaki diğer araştırma ise Türkçede Yakın Anlamli Sözcükler: Bir Derlem Çalışması'dır. Aksan vd. (2008) bu çalışmada "aşk-sevda-sevgi" ve "Tanrı-Allah" sözcük gruplarının anlam tercihi ve söylem ezgisi görünümüne odaklanmış, söz konusu sözcüksel grupların anlam tercihleri ve yansıttıkları duygu değerlerini ortaya koymuştur. Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda çalışma kapsamında bazı örneklerde yer alan anlamsal özelliklerin Türkçe Sözlük'te rastlanmadığına erişilmiştir. Sonuç olarak, araştırma konusu ile paralellik sergileyen bu iki çalışma da sözcük öğelerinin hangi anlamsal alanlarda, hangi ulamlar çerçevesinde ve nasıl bir tutumsal eğilimle (olumlu, yansız, olumsuz) kullanım sergilediğini ortaya koymanın sözcük anlambilimi, dil öğretimi ve sözlükbilim alanları açısından yaygın etkisinin büyük olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada "fiyat/ücret/bedel" sözcükleri üzerinden bir anlam tercihi uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda kendinden sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlamaktadır (Erkuş, 2009). Araştırmada veriler içerik analizinin alt yöntemlerinden biri olan tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 22). Tematik analiz ise içerik analizi kapsamında, elde edilen veriler içerisinde tema ve örüntüler aramak amacıyla yapılan kodlamalara dayalı bir analiz yöntemidir (Glesne, 2013). Bu çalışmada tematik analiz yöntemi ile inceleme konusu adların anlambilimsel örüntüleri ortaya konmuştur.

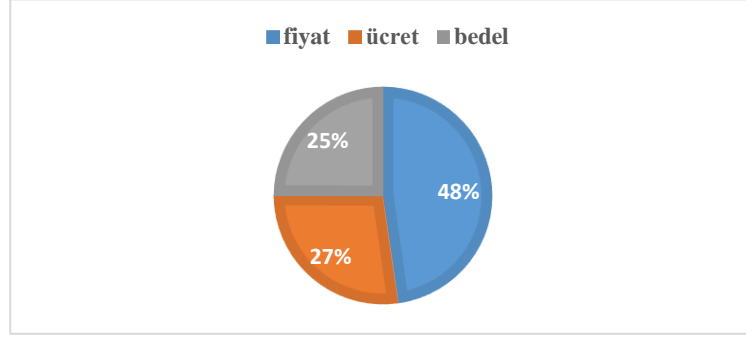
Veri Seti Evreni ve Örnekleme

Bu araştırmanın veri seti evrenini Türkçe Ulusal Derlemi Tanıtım Sürümü (TUDTS) veritabanında yer alan metinler oluşturmaktadır. TUDTS günümüz Türkçesinin dengeli, büyük ölçekli ve genel amaçlı bir derlemi olacak biçimde tasarlanmıştır. TUDTS 50 milyon sözcükle sınırlandırılmıştır ve %98 oranında çok çeşitli türlerden ve 20 yıllık bir zaman aralığında yayınlanmış (1990-2009) yazılı metinlerden oluşmaktadır. TUDTS'nin %2'si ise yazıya aktarılmış konuşmalar ya da sözlü verileri kapsamaktadır. TUDTS metinlerinin sözcük sayıları ve dağılımları, yayın yılı, konu alanı ve metin türü ölçütlerine dayalı olarak oranlanmıştır. Böylelikle çok çeşitli konu alanlarını kapsayan Türkçe yazılı metinlerden örneklem yoluyla derlem veritabanı oluşturulmuştur.

Veri setlerinin oluşturulmasının ilk aşamasında örneklem kapsamındaki adlar belirlenmiş ve listelenmiştir. Bu aşamadan sonra araştırma konusu adlar bağlamli dizin görünümüne ulaşmak için TUDTS sorgu arayüzü kullanılmıştır. Elde edilen sorgu sonuçları kapsamında araştırma konusu adların bağlamli dizinlerdeki görünümüleri betimlenmiştir. Bağlamli dizinlerin betimlenmesinde sağ bağlam yapılarının belirgin anlamsal birliktelikler yaratmamasından dolayı yalnızca sol bağlam (n-1) yapıları göz önüne alınmıştır. Veri toplama sürecinin sonunda elde edilen veriler MS Excel'e aktarılmış, sonrasında SPSS 18.0 paket programı aracılığıyla yüzde ve sıklık ölçümleri yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde "fiyat/ücret/bedel" sözcüklerine ilişkin öbek yapısal eşdizimlilik görünümüleri ve anlam tercihi yönelimlerine ilişkin derlemde elde edilen bulgular ve bu bulguların yorumlanması yer almaktadır. Derlemde toplam 1.242 tanık tümce içerisinde *fiyat* sözcüğü 593, *ücret* sözcüğü 339 ve *bedel* sözcüğü 310 farklı dizgede öbek yapı görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Grafik 1'de araştırma konusu adların derlem içerisinde dağılımları yer almaktadır.

Grafik 1: Adların Derlemdeki Dağılımları

Grafik 1 incelendiğinde derlemde karşılaşılma oranı en yüksek ögenin %48’lik dilimle *fiyat* olduğu, onu *ücret* (%27) ve *bedel* (%25) ve bedel ögelerinin izlediği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, derlemde kullanım sıklığı açısından, tanık tümcelerinin yarısına yakınının fiyat sözcüğü ile öbek yapı oluşturduğu söylenebilir.

“fiyat” Ögesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Adın Güncel Türkçe Sözlük¹’te tanımlarına bakıldığında genel kullanım olarak “Alım veya satımda bir şeyin para karşılığındaki değeri, eder, paha.” tanımı yer almaktadır. Sözlükte ayrıca *ekonomi* alanına ilişkin iki tanıma daha yer verilmektedir: “Bir mal veya iş gücü için uygun görülen para karşılığı.” ve “Bir değer ile para birimi arasındaki ilişki.”. Genel tanım incelendiğinde uzanımsal açıdan sınırlandırılmamış bir ticari nesne ya da etkinliğe gönderimde bulunulurken ekonomiye ilişkin özel tanımların ilkinde “mal” ve “işgücü” kavramlarının kullanılması, adın işlemine ilişkin daha belirgin sınırlar çizebilmektedir. Tanımların genel olarak anlambilimsel atmosferlerine bakıldığında ise *ticaret* anlam alanının öncelendiği gözlemlenmektedir. Adın bağlamalı dizinlerde rastlanan öbek yapı eşdizimlilik görünümleri sıklık ve yüzde değerleriyle Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: “fiyat” Sözcüğünün Eşdizimlilik Görünümleri

satış (149), ürün (39), birim (37), piyasa (37), mal (29), yüzde (23), taban (19), alış (18), litre (18), petrol (18), benzin (17), çıkış (16), ihraç (15), varil (15), alım (11), dolar (11), maliyet (11), bilet (10), döviz (9), fındık (6), hizmet (6), kilo (6), kullanım (6), pazar (6), altın (5), hisse (5), kilogram (5), oda (5), sektör (5), açılış (4), beton (4), çay (4), doğalgaz (4), faiz (4), ithalat (4), metrekare (4), metreküp (4), monopol (4).
--

FİYATI

Tablo 1 incelendiğinde “satış fiyatı” öbeğinin diğer birimlerle karşılaştırıldığında daha yoğun biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir, bu anlamda söz konusu öbeğin diğer ögelere kıyasla daha güçlü bir eşdizimlilik sergilediği söylenebilir. Ayrıca “ürün fiyatı”, “birim fiyatı”, “piyasa fiyatı” öbekleri de sıklığı yüksek yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan adın, [... + fiyatı] öbeğinin kurulumunda, çekirdek sözcüğün uzanımlarına çok yakın bir görünümle, *ekonomi/ticaret* anlam alanına sahip adların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Eşdizimlilik görünümleri, inceleme konusu ögenin dizgesel kullanımı ve anlambilimsel özellikleri açısından belirli düzeyde bilgiler verse de daha detaylı bir çıkarım için ögenin hangi anlambilimsel ulamları tercih ettiği de ortaya konmalıdır. Tablo 2’de “fiyat” sözcüğünün ulamsal görünümleri yer almaktadır.

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts (ET: 25.03.2018)

Tablo 2: “fiyat” Sözcüğünün Anlam Tercihi Görünümleri

ULAM	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
TİCARİ ETKİNLİK	satış (149), alış (18), çıkış (16), ihraç (15), alım (11), hizmet (6), kullanım (6), açılış (4), ithalat (4).	229
TİCARİ EŞYA	ürün (39), mal (29), petrol (18), benzin (17), bilet (10), fındık (6), altın (5), beton (4), çay (4), doğalgaz (4).	136
BİRİM	birim (37), litre (18), varil (15), kilo (6), kilogram (5), metrekaşe (4), metrekaşe (4).	89
TİCARİ ORTAM	piyasa (37), maliyet (11), pazar (6), oda (5), sektör (5), monopol (4).	68
ORAN	yüzde (23), taban (19), hisse (5), faiz (4).	51
PARA	dolar (11), döviz (9).	20
TOPLAM		593

“Fiyat” sözcüğünün tercih ettiği anlamsal ulamlara bakıldığında TİCARİ ETKİNLİK ve TİCARİ EŞYA ana ulamlarının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. TİCARİ ETKİNLİK ulamında en temel eylemlerden olan “satış” ögesinin diğerlerinden daha yoğun bir biçimde kullanıldığı söylenebilir. Aynı bağlamda TİCARİ EŞYA ulamı için *ürün*, *mal* gibi üst düzey ulamların yanı sıra *petrol*, *fındık*, *altın* gibi temel düzey ulamların yoğunluğu da dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo incelendiğinde, “fiyat” ögesinin tek boyutlu bir ad olduğu ve yalnızca ticari bağlamda kullanıldığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ücret Ögesine İlişkin Bulgular ve Yorum

“Ücret” ögesinin Güncel Türkçe Sözlük’te yer alan ad sözcük sınıfı kapsamındaki görünümüne bakıldığında *ekonomi* özel alanı kapsamında “İş gücünün karşılığı olan para veya mal.” ve “Kiralanan veya satın alınan bir şey için ödenen para.” tanımları karşımıza çıkmaktadır. İlk tanımda “fiyat” ögesi gibi “mal” ve “işgücü” ayrımlarına yer verilmediği, yalnızca “işgücü” anlamsal alanının ön plana çıkarıldığı gözlemlenmektedir. İkinci tanım incelendiğinde ise ticari etkinlik açısından anlambilimsel sınırları daha da genişletilmiş bir tanımla karşılaşmaktadır. Tanımlar perspektif açısından ele alındığında ilk tanımın iş gücünü üreten bağlamında kurgulandığı, ikinci tanımda ise somut ya da soyut bir ticari nesnenin odağa alındığı görülmektedir. Araştırma konusu sözcüğün bağlamlı dizinlerde rastlanan eşdizimlilik görünümü sıklık ve yüzde değerleriyle Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: “ücret” Sözcüğünün Eşdizimlilik Görünümleri

<ul style="list-style-type: none"> telif (27), taşıma (22), giriş (20), saat (18), transfer (16), mesai (15), kullanım (14), işçi (11), ders (11), lisans (10), görüşme (10), geçiş (10), bonservis (9), öğrenim (9), konuşma (9), çalışma (9), avukatlık (8), muayene (8), katılım (8), yol (8), vekalet (8), mesaj (7), kayıt (7), sınav (6), etkinlik (6), konaklama (5), otel (5), işçi (5), abonman (4), depozito (4), sürastarya (4), abonelik (4), kontör (4), sms (4), kira (4), bilet (4), posta (4), okul (4). 	ÜCRETİ
---	---------------

Araştırma konusu ögenin eşdizimlilik görünümü incelendiğinde, dizgelerde “telif ücreti”, “taşıma ücreti”, “giriş ücreti” gibi ticari eyleme/emeğe yönelik etkinliklerin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bu

açından “ücret” ögesinin genel anlamda eyleme yönelik ticari etkinliklerde kullanıldığı söylenebilir. Araştırma konusu sözcüğün bağlamli dizinlerde rastlanan eşdizimlilik görünümleri sıklık ve yüzde değerleriyle Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: “ücret” Sözcüğünün Anlam Tercihi Görünümleri

ULAM	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
TİCARİ ETKİNLİK	taşıma (22), giriş (20), transfer (16), kullanım (14), geçiş (10), görüşme (10), öğrenim (9), konuşma (9), çalışma (9), muayene (8), katılım (8), kayıt (7), etkinlik (6), konaklama (5), abonelik (4), abonman (4).	161
EMEK/ÇALIŞMA	saat (18), işçi (16), mesai (15), ders (11), lisans (10), bonservis (9), avukatlık (8), vekalet (8), posta (4).	99
SOYUT META	telef (27), mesaj (7), sınav (6), bilet (4), kontör (4), sms (4), okul (4), sürastarya (4).	60
UZAM	yol (8), otel (5), depozito (4), kira (4).	19
TOPLAM		339

Tablo 4 incelendiğinde adın dört farklı anlam alanını tercih ettiği gözlemlenmektedir. Ögelerin büyük çoğunluğu TİCARİ ETKİNLİK ulamı kapsamında değerlendirilebilmektedir. Söz konusu ulama ilişkin ögeler incelediğinde “taşıma ücreti”, “giriş ücreti”, transfer ücreti” gibi belirli bir çabayı-emeği gerektiren etkinliklerin yoğun olarak tercih edildiği gözlemlenmektedir. İlk bakışta “ücret” ögesinin “fiyat” ögesi gibi TİCARİ ETKİNLİK ulamıyla karşımıza çıkmasının anlambilimsel bir ortaklık gibi görünmesine rağmen her iki ögeye ilişkin uzanımlar büyük oranda farklılaşmaktadır. “Fiyat” sözcüğü *satış, alış* gibi eylemlerde emekten çok ürünün ticari değerine gönderimde bulunurken “ücret” sözcüğünün eşdizimlilik sergilediği adlarda işgücünün karşılığı olan değer uzanımı ön plana çıkmaktadır.

Bedel Ögesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Güncel Türkçe Sözlük’te bedel sözcüğünün ad sınıfındaki tanımları kontrol edildiğinde iki farklı içerikle karşılaşmaktadır. Söz konusu öge, ilk olarak “Değer, fiyat, kıymet.”, ikinci olarak “Bir şeyin yerini tutabilen karşılık.” tanımlarıyla açıklanmıştır. Tanımlar incelendiğinde, ilk tanımda sözcüğün yakınanlamlılık ilişkisinde olduğu diğer sözcüklere yer verilmiştir. Bu açıdan tanımın uzanım olarak muğlak bir görünüm sergilediği söylenebilir. İkinci tanım incelendiğinde sözcüğün anlamsal sınırlarını çizmenin güç olduğu görülmektedir. Söz konusu tanım düzanlamsal düzeyden değişmeceli anlam düzeyine değin çok farklı bağlamlara gönderim yapabilmektedir. Bu açılardan, sözcüğün bağlamli dizinlerdeki kullanımının değerlendirilmesi ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırma konusu sözcüğün bağlamli dizinlerde rastlanan eşdizimlilik görünümleri sıklık ve yüzde değerleriyle Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: “bedel” Sözcüğünün Eşdizimlilik Görünümleri

bonservis (44), kira (33), keşif (32), maliyet (32), satış (25), mal (14), sigorta (13), ihale (11), kan (11), yatırım (10), ihraç (7), sözleşme (7), alış (6), hizmet (6), kamulaştırma (5), tapu (5), fatura (5), lisans (5), kullanım (5), tespit (5), su (5), sevme (4), nakliye (4), taşıma (4), inşaat (4), ilaç (4), çek (4).	BEDELİ
--	---------------

Tablo 5 incelendiğinde “bonservis bedeli”, “kira bedeli”, “keşif bedeli”, “maliyet bedeli” öbeklerinin sıklığı yüksek kullanımlardan olduğu görülmektedir. Bu açıdan “bedel” ögesi birtakım bağlamsal görünümüleriyle hem “fiyat” hem “ücret” ögelerinin anlam alanlarına yaklaşmaktadır. Öte yandan, her iki adla kabul edilebilir bir eşdizimlilik sergileyemeyen “kira bedeli” öbeğinde olduğu gibi kendi anlamsal sınırlarına özgü kullanımların da var olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 6: “bedel” Sözcüğünün Anlam Tercihi Görünümleri

ULAM	EŞDİZİMSEL ÖGE	f
TİCARİ ETKİNLİK	keşif (32), satış (25), sigorta (13), ihale (11), yatırım (11), ihraç (7), sözleşme (7), alış (6), hizmet (6), kamulaştırma (5), kullanım (5), tespit (5), nakliye (4), taşıma (4), inşaat	140
TİCARİ EŞYA	mal (14), su (5), ilaç (4).	128
TİCARİ ORTAM	bonservis (44), maliyet (32), kira (33), tapu (8), fatura (5), lisans (5), çek (4).	23
DUYGU	sevme (4).	11
SIVI	kan (11).	4
TOPLAM		310

Tablo 6 incelendiğinde “bedel” ögesinin TİCARİ ETKİNLİK ve TİCARİ EŞYA ulamlarını yoğun olarak tercih ettiği gözlemlenmektedir. TİCARİ ETKİNLİK ulamında “keşif” gibi emeğin ön plana çıktığı ve *ücret* ögesiyle aynı anlam alanını paylaşan adların yanı sıra “satış” gibi *fiyat* ögesinin anlam alanındaki adların da eşdizimsel olarak yaygın kullanıldığı gözlemlenmektedir. Öte yandan, sözcüğün kendine özgü içlemsel sınırlarına ait “su, kan, sevgi” gibi daha özel kullanımlar da dikkat çekici bulgulardandır. Örneğin ticari bir nesne olarak değerlendirilebilecek “su” için fiyat ya da ücret kullanımı kabul edilebilir öbek yapılar oluşturamamaktadır. Su, meta ile hizmet arasında konumlandırılabilen bir ticari öge olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan somut ve sınırları çizilebilen nesnelere fiyat ögesi uyum sağlarken hem hizmet hem mal bedeli olan ögelerle bedel sözcüğü kullanılmaktadır. Ayrıca “kan bedeli”, “sevme bedeli” gibi daha soyut ve değişmeceli anlama sahip uzanımlar da üç öge arasından yalnızca bedel ögesiyle eşdizimlilik sergileyebilmektedir.

Görüldüğü gibi, inceleme konusu üç sözcük yakınanlamlı olarak değerlendirilse ve ticaret/ekonomi çekirdek alanını paylaşırsa da kullanım düzleminde dikkate değer farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu üç ögenin anlamsal uzanımlarının benzerlik ve ortaklık alanlarını ortaya koyma sürecinde değiştirim testinden yararlanılabilir. Değiştirim testleri özellikle söz dizimi alanında yaygınlıkla kullanılan, belirli bir ögenin saptanan diğer ögeyle benzer bağlam koşullarını oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak amacıyla başvurulan testlerdir. Söz konusu testlerin uygulanma sürecini sınanmak istenen ögenin, bağlama hiçbir şekilde müdahale edilmeksizin, diğer ögenin yerine yerleştirilerek uygunluk düzeyinin kabul edilebilir olup olmadığının denetlenmesi oluşturmaktadır. Testte aynı anlam düzeyinde karşıtlık sergileyen yapıların da ortak ulamlarla/sözcüklerle yaygın olarak kullanılması gerektiği önvarsayım olarak kabul edilebilir. Değiştirim testleri yapıldığında da adların büyük oranda birbirleri yerine kullanılamayacağı, farklı bağlamları tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Tabloda sıklığı en yüksek yapılarla değiştirim testi uygulanmıştır. Tablo 7.de değiştirim testi sonuçlarını görmek mümkündür. Tablonun en sol sütununda çekirdek sözcük, ikinci sütununda eşdizimsel sözcük ve diğer sütunlarda sözcüklerin değiştirim testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7: Eşdizimsel Adlar Değiştirim Testi

EŞDİZİMSEL AD	EŞDİZİMSEL ÖGE	EŞDİZİMSEL AD FİYAT	ÜCRET	BEDEL
FİYAT	satış	+	-	+
	alış	+	-	+
	ürün	+	-	-
	mal	+	-	+
	birim	+	-	-
	litre	+	-	-
	piyasa	+	-	-
	yüzde	+	-	-
	dolar	+	-	-
ÜCRET	taşıma	-	+	+
	giriş	-	+	-
	saat	-	+	-
	işçi	-	+	-
	mesai	-	+	-
	teľif	-	+	-
	mesaj	-	+	-
	yol	-	+	-
BEDEL	keşif	-	-	+
	satış	+	-	+
	mal	+	-	+
	bonservis	-	+	+
	sevme	-	-	+
	kan	-	-	+

Tablo 7 incelendiğinde çekirdek sözcüklerin büyük oranda, diğer sözcüklerle eşdizimlilik sergileyen ögelerle kabul edilebilir öbek yapılar kuramadığı gözlemlenmektedir. *Fiyat* ve *bedel* sözcüklerinin “satış, alış, mal”; *ücret* ve *bedel* sözcüklerinin “taşıma”; *fiyat* ve *bedel* sözcüklerinin “bonservis” ögeleriyle anlamlı öbekler kurabildiği, diğer ögelerin uyuşma göstermediği söylenebilir. Bu açıdan, söz konusu üç sözcüğün ortak anlam alanları olmasına rağmen büyük oranda farklı uzanımlarla kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç

Dil öğretimi alanında sözcük öğretimi önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern öğretim yaklaşımları doğrultusunda, dil öğrencisinin doğal dili örnekleyen betimlemelerle karşılaşması sürecin daha sağlıklı işlemesini ve dil kullanımının daha pratik ve işlevsel bir düzeye ulaşmasına yardımcı olacaktır. Bu düzlemde çalışmada ilk olarak dilbilimin alt alanlarından derlem dilbilimi ve sözcük anlambiliminin dil öğretimi açısından katkıları ele alınmıştır. Derlem dilbilimi gerek doğrudan gerekse dolaylı açılardan özellikle sözcük öğretimi alanına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kapsamda doğrudan uygulamalar aracılığıyla ders planlama, etkinlik düzenleme gibi aşamalarda kullanılan öğrenci derlemleri ile dolaylı uygulamalar kapsamında öğretim programının tasarımı, ders materyallerinin tasarımı ve ders materyalinin değerlendirilmesi süreçlerinde kullanılan genel derlemler ön plana çıkmaktadır. Sözcük anlambilimi ise dilbilimin ilke ve yöntemlerini kullanarak bir sözcüğün anlamından içlemine doğru ilerleyen gittikçe derinleşen bağlamsal bilgiler sunmaktadır. Bu açıdan sözcük anlambilimi, sadece sözcüklerin anlam özelliklerine değil aynı zamanda sözcüğün bütün dizisel ve dizimsel ilişkilerine de odaklanmaktadır.

Bu çalışmada sözcük öğretimi açısından yakınanlamlılık kavramı sorgulanmış ve birbiriyle aynı anlam alanını paylaşan sözcük gruplarının dilsel bağlamda ne tür benzerlikler ve farklılıklarla kullanıldığı ele alınmıştır. Söz konusu bağlamsal farklılıkların ortaya konması ve öğrenci ortamında kullanılması

amacıyla *fiyat*, *ücret* ve *bedel* sözcükleri üzerinden anlam tercihi çalışması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu adların Güncel Türkçe Sözlük'te birbirine yakın içeriklerle yer aldığı görülmektedir. Derlemde ad öbeği biçimindeki oluşumlar incelendiğinde ise adların her birinin büyük oranda farklı eşdizimsel ögeler ve anlam alanlarında kullanıldığı, birbirlerinin yerine kullanılmasının kabul edilebilirlik koşullarını zorladığı görülmektedir. *Fiyat* sözcüğünün yoğun bir biçimde TİCARİ ETKİNLİK, TİCARİ EŞYA, BİRİM, ORAN anlamsal ulamlarını; *ücret* sözcüğünün TİCARİ ETKİNLİK, EMEK/ÇALIŞMA, UZAM anlamsal ulamlarını; *bedel* sözcüğünün TİCARİ ETKİNLİK, TİCARİ EŞYA ulamlarını tercih ettiği gözlemlenmektedir. Çekirdek sözcükler, ortak ulama sahip olsa da ulam içi ögelerin birbirinden anlamsal sınırlar açısından ayrılabilirdiği gözlemlenmektedir. Örneğin, fiyat sözcüğü satış, alış gibi eylemlerde emekten çok ürünün ticari değerine gönderimde bulunurken “ücret” sözcüğünün eşdizimlilik sergilediği adlarda işgücünün karşılığı olan değer uzanımı ön plana çıkmaktadır. Bedel ögesi ise bazı ögelerde her iki çekirdek sözcükle uyum sağlasa da özellikle “kan bedeli”, “sevmenin bedeli” gibi değışmeceli anlam düzeylerinde diğer ögelerden ayrılmaktadır.

Sonuç olarak, inceleme konusu ögeler, yakınanlamlı olarak kabul edilse de derlem temelli olarak ele alındığında ögelerin farklı adlarla eşdizimlilik sergilemekte olduğu, bu bağlamda farklı anlamsal ulamları tercih ettiği görülmektedir. Çalışmanın, dil öğretimi sürecinde eşdizimlilik listeleri oluşturma, bağlam duyarlı metin üretme gibi etkinlikler aracılığıyla öğrencinin yanlış genelleme yapmasını engelleme ve dile ilişkin üstbilgi kurmasını sağlama açısından yararlı olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2004). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Y., Duran, N., Ersen, D., Hızarcı, Ç., Korkmaz, S., Sever, B. ve Sezer, T. (2008). Türkçede yakın anlamli sözcükler: Bir derlem çalışması. 22. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* içinde (s. 559-566). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları
- Aksan, Y., Mersinli, Ü. ve Yaldir, Y. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitapları derlemi ve Türkçe ulusal dil derlemi örneklemindeki sözcük sıklıkları. V. D Günay, Ö. Fidan, B. Çetin ve F. Yıldız (Ed.), *Türkçe öğretimi üzerine çalışmalar* içinde (s. 397-407). İzmir: DEDAM Yayınları.
- Atkins, S. vd., (1992). Corpus design criteria. *Literary and Linguistic Computing*, 7(1), 1-16.
- Baker, P., Hardie, A. ve McEnery, T. (2006). *A glossary of Corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Erkuş, A. (2009). *Davranış Bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Leech, G. (1992). *Introducing English grammar*. London: Penguin.
- McEnery, T. (2003). Computational linguistics. R. Mitkov (Ed.), *Corpus linguistics* içinde. Oxford: Oxford University Press.
- McEnery, T. ve Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McEnery, T. ve Xiao, R. (2010). What corpora can offer in language teaching and learning. E. Hinkel (Ed.), *Handbook of Research in second language teaching and learning* içinde (s.364-380). New York: Routledge.
- Römer, U. (2009). Corpus research and practice: What help do teachers need and what can we offer? K. Aijmer (Ed.), *Corpora and language teaching* içinde (s. 83-98). Amsterdam: John Benjamins.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Stubbs, M. (2001a). Texts, corpora, and problems of interpretation: a response to Widdowson. *Applied Linguistics*, 22, 149-172.
- Tavşancıl, E.ve Aslan A.E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Tsui, A. (2004). What teachers have always wanted to know and how corpora can help. *How to use corpora in language teaching* içinde (s. 39-61). Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins.
- Vardar, B. (1998). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.